

Др Лука ВУКЧЕВИЋ

СТАВ КЊАЗА НИКОЛЕ ПРЕМА АНЕКСИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1908. ГОДИНЕ

Објава анексије Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске није се очекивала и дошла је као изненађење у Црној Гори. Додуше, два дана раније руско Министарство иностраних послова упозорило је руске представнике акредитоване у државама потписницама Берлинског уговора и пријестоницама балканских држава да ће, према подацима којима располаже руска царска влада, Аустро-Угарска 7. октобра 1908. године извршити анексију Босне и Херцеговине.

Руски отправник послова на Цетињу Евгеније Штајн обавијестио је повјерљиво 6. октобра књаза Николу да ће бити извршена анексија сљедећег дана. На то саопштење књаз Никола је изјавио: „Ако Аустро-Угарска изврши анексију, онда ће мој народ бити дубоко огорчен и узнемирен”, напомињући да ће Црна Гора, по објављивању анексије обавијестити велике силе о свом противљењу.

Књаз је, последице овог саопштења, упознао своју владу о предстојећој анексији Босне и Херцеговине. На сједници, одржаној тим поводом, књаз и влада су одлучили да се упуте сљедећа протестна нота потписницама Берлинског уговора: „У име књажевске владе, част ми јест ставити Вам на знање да она сматра анексију Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, као самовољну повреду Берлинског уговора. Ако силе потписнице овог Уговора буду признале овај акт као свршену ствар, књажевска влада сматраће да се тим ништи цјелокупни Уговор и да ослобађа Књажевину од свих обавеза које из њега проистичу, нарочито оне које су предвиђене чланом 29., а које ограничавају суверена права Црне Горе над њеним Приморјем, њеним лукама и њеним водама. Књажевска влада гаји наду да ће њена, горе истакнута гледишта, наићи на одобрење власти”.

Текст припремљеног прогласа црногорском народу, који је саставио предсједник Владе Томановић, књазу Николи се учинио сувише умјерен, па је одлучио да га лично редигује и учини оштријим. У књажевом прогласу, пуном огорчења и бола, каже се, између осталог: „У Херцеговини је остало на хиљаде гро-

бова у којим су се већ у прах распале кости наше витешке браће Црногораца, по њима ће сад туђа нога да гази, а туђа ће рука да стеже руке браће Херцеговаца, које су се с надом вама пружале. Не очајавајте! Као стијење будите чврсти у нади! Пролазно је данашње неодређено стање, иза тешких дана доћи ће бољи”.

Осврћући се на Берлински конгрес, књаз истиче: „Берлински конгрес одузео нам је земљиште стечено нашом крвљу. На оно мало што нам је остало, наметнуо је тешке терете. Чланом 29. Берлинског уговора који се односи на морске обале наше отаџбине, ограничени смо употребом наших суверених права, у дивноме приморју Црне Горе. Данас, пошто су одредбе Берлинског уговора на више страна повријеђене, нарочито утјеловљењем Босне и Херцеговине, Аустро-Угарској, сама по себи отпада и она његова одредба која нам је била наметнута у погледу нашег Приморја. Нас та одредба члана 29. више не веже”. И даље: „Увјерен сам да проговарам из душе и срца свакојега Црногорца, објављујући великим силама потписницама Берлинског уговора, ако повреде исто одобре, да ће Црна Гора од данас се сматрати ослобођеном свих намета и ограничења које јој је наметнуо тај Међународни уговор... Вас, пак, драги моји Црногорци, позивам да од сада, па у свијем приликама, будете готови да ме помогнете у највећим мукама које сам приправан до краја мога живота заједно са вама дијелити”.

Објава анексије и проглас и акције које су јој слиједиле изазвали су право ратничко расположење у Црној Гори. Масовни протестни митинзи одржани су и на Цетињу и у осталим црногорским градовима и већим мјестима. Њима је изражено огорчење цијелог народа. На дан проглашења анексије „Цетињски вјесник” изашао је црно уоквирен са насловом на првој страни „У првоме болу”. У уводном чланку, између осталог, стоји: „Моћна Европа која је, без сумње, овај чин Аустро-Угарској претходно одобрила, крила је стид свој пред лицем, а иначе на смрт разапетог српског народа”.

На дан проглашења анексије на Цетињу су спонтано почеле демонстрације, а онда је одржан и први протестни митинг. На њему је тражено да се уђе у рат. У земљи је завладало право ратничко расположење. Са свих страна на Цетиње су долазили представници босанско-херцеговачких колонија у Црној Гори, насталих последице окупације Босне и Херцеговине 1878. године. Књаз их је примао и савјетовао им да буду мирни и да чекају резултат европске конференције. Књаз је примио једну делегацију којој је изјавио: „Аустро-Угарска је велика и јака, Црна Гора је мала. Све можемо изгубити, али нећемо изгубити част. Ослоните се на мене, будите мирни и чекајте да вас отаџбина позове”.

Пошто су односи српско-црногорски били веома затегнути и дипломатски односи прекинути због догађаја у бомбашкој афери, први апел за измирење Црне Горе и Србије чуо се на Цетињу 7. октобра, на сам дан анексије Босне и Херцеговине. Тога дана су Цетињани, сакупљени на митингу, донијели Резолуцију

којој позивају владу Књажевине да у овом, за српски народ судбоносном часу, позове братски народ Краљевине Србије, са којима су Црногорци увијек готови да у заједници пролију и посљедњу кап крви ради задовољења својих увријеђених права. Даљи развој догађаја условиће жесток притисак Аустро-Угарске на Србију и Црну Гору. Свјесна слабости својих противника, Аустро-Угарска, подржана Виљемовом Њемачком, ућуткала је Европу. Слиједило је признање од стране Русије, а по савјету ове – и Србије. Мала Црна Гора је за све вријеме босанске кризе пружала снажан отпор аустроугарској анексионој политици којој никакви савјети и упозорења европских сила нијесу могли обуздати. Оставши посљедња у том отпору, морала се приклонити вољи Европе. Изјава којом је то саопштила спретно је и достојанствено сачињена и ни у ком погледу није увриједила национални понос Црногораца. Несумњиво, улога црногорског књаза у догађајима изазваним босанском кризом била је пресудна.

Поводом вијести да је Русија признала анексију и да ће то учинити и остале велике силе, на Цетињу је завладала велика забринутост. „Цетињски вјесник” је оштро напао капитулацију пред Аустро-Угарском. „Пријатељски нам расположиве силе хоће мир и жртвују све. Спор се решава у корист Аустро-Угарске која пријети ратом... Пријатељске силе нашле су да им се ваља поклонити и поклониле су се. Сад су навалиле на мале српске државице да се и оне измире са судбином”, и даље: „Ставила нас је хумана Европа између двије смрти, па да бирамо: воља ли нам умријети у рату, или миру, без крви или у крви...”

Књаз и влада су се осјећали потпуно усамљени. Све наде које су тада гајили биле су само – њихова илузија. Црна Гора је тако остала посљедња да се приклони диктату Аустро-Угарске.

Иако је Црна Гора још од почетка кризе показивала своју одлучност према Аустро-Угарској и безброј пута потврдила своју солидност са Србијом, опомене и пријетње упућене на њену адресу биле су нешто блаже од оних које су упућиване Србији. Један од разлога за то лежао је у томе што је Аустро-Угарска до задњег часа чинила озбиљне дипломатске напоре да Црну Гору одвоји од Србије. Тај поступак према Црној Гори објашњавао је барон Ерентал у писму од 25. фебруара 1909. године њемачком канцелару кнезу Билоу: „Ја намјеравам да се прво обратим само Србији и да не помињем Црну Гору, јер бих хтио таквим поступком појачати књаза у његову расположењу да се не идентификује потпуно са Србијом”.

Изјава српске владе од 31. марта 1909. године о признању анексије, изазвала је тежак утисак на Цетињу, и код званичних кругова и код народа.

Преговори о формулацији ноте и црногорског одговора, трајали су три дана. Руски отпражник послова је јављао да је 4. априла 1909. године имао дуги разговор са књазом Николом поводом ликвидације босанске кризе, и да није у стању да обавијести какво је мишљење књаза и владе, које, по свој прилици, може

бити познато тек вечерас или сјутра ујутро. Међутим, стекао је утисак да ће се црногорска влада сагласити у принципу, с тим да Бар сачува трговачко-трговински карактер и да ће дати изјаву о добросусједским односима са Аустро-Угарском. Највјероватније је, јављао је руски отправник послова, да ће бити тешкоћа у погледу изналажења форме, јер црногорска влада неће дати никакву изјаву која би понизила достојанство земље. Црна Гора ће свакако настојати да се одбаце одредбе о обавезном трговинском карактеру Бара и о томе да Црна Гора нема право да се снабдијева војним наоружањем. Због озбиљности ситуације која је тих дана владала у Црној Гори, руски отправник послова је препоручио књазу да командантима и војном особљу изда веома строге наредбе да пазе на одржавање реда и мира на Аустроугарској граници.

Након тродневног веома напорног рада и дипломатских натезања, дошло је до коначне редакције црногорске ноте којом су избјегнута мјеста која би врјеђала црногорски понос, а углавном је дат потврдан одговор аустроугарским захтјевима.

Питање признања анексије Босне и Херцеговине само је детаљ у нагодбама водећих капиталистичких земаља Европе на рачун малих народа и земаља, почетком овог вијека. Ове нагодбе су биле мотивисане потребом да се за тренутак одложе међусобни оружани сукоби којима су неминовно водиле спољнополитичке и унутрашње супротности великих сила. Анексија је уједно била и потреба да Аустро-Угарска настави још активније и дрскије своју анексионистичку политику на Балкану, и доказ њене ријешености да своје завојевачке намјере оствари упркос све отворенијим ослободилачким тежњама југословенских народа у саставу Аустро-Угарске и Турске.

Снажан отпор Црне Горе и Србије акту анексије наишао је у почетку на извјесну подршку сила Тројног споразума, али више због тога што је Аустро-Угарска извршила једнострану повреду једног међународног уговора и пореметила европску равнотежу.

Вал огорчења и протеста у Црној Гори растао је из дана у дан, из часа у час. Ситуација је била крајње заострена. Књаз Никола и црногорска влада су се нашли у незавидном положају. Требало је чврсто држати конце у својим рукама и обуздати узбуђени народ да не учини непромишљен и пренагљен корак, а истовремено – ма колико то супротно звучало – одржати на одређеном нивоу распаљене народне страсти, да би се путем њих могао вршити одговарајући дипломатски притисак на европске кабинете.

Анексија је, бар за извјесно вријеме, отклонила неспоразуме и трвења којима су били оптерећени црногорско-српски односи и у њих унијела климу братске солидарности и политичке сарадње.

Седмог октобра 1908. године са Цетиња је потекла прва иницијатива за измирење са Србијом, која је на другој страни радо прихваћена. Био је то израз

жеље и потребе црногорског и српског народа да баце у заборав дотадашње неспоразуме и зађевице којима су тровани њихови међусобни односи.

Црна Гора и Србија су заступале став да су Босна и Херцеговина, дјелови српских земаља које оне треба да међу собом подијеле. Аустро-Угарска није хтела ни да чује о захтјевима Србије и Црне Горе, нити је прихватила предлог да се о њима расправља на међународној конференцији европских сила, тврдећи да анексијом није повријеђен европски територијални статус кво, већ да би управо територијални компензациони захтјев Црне Горе и Србије европску равнотежу пореметио.

Црна Гора је одмах по проглашењу анексије Босне и Херцеговине заузела оштар антиаустријски курс. Узалудни су били покушаји Аустро-Угарске да је финансијским компензацијама придобије за блажи став. Аустроугарска влада је предузимала честе дипломатске кораке, са циљем да ублажи ратничко расположење Црне Горе и да је одвоји од Србије, за случај да са овом наступе непријатељски а поготово ако би јој војно потпомогле друге европске велесиле. Али све те понуде и покушаје да се Црна Гора одвоји и да у неравној борби остави Србију саму у сукобу са Аустро-Угарском, најенергичније су одбачене од стране књаза Николе, црногорске владе и народа.

Књаз се веома опрезно односио према учесталим иницијативама Аустро-Угарске за рјешавање међусобних односа. Ни он ни црногорска влада нијесу хтјели да се упуштају ни у какве разговоре с Аустријом без претходног договора са Русијом и Србијом.

Анексиона криза је уједно била и важна проба за црногорско-српске односе; иако ти односи нијесу остали онако чврсти какви су били на почетку кризе, ипак је привремено обустављено међусобно ривалство званичне Србије и Црне Горе, штетно по обије земље.

И црногорској и српској влади није било лако да се повуку, с обзиром на узбуркане националне страсти народних маса. Морао се спашавати образ, али се морало и повући пред много јачом силом. Зато су у посљедној фази кризе чињени дипломатски маневри како би се очувало достојанство, али и дипломатско повлачење без јавног признања права Аустро-Угарској на босанско-херцеговачку територију.

Аустроугарској дипломатији је било више стало да понизи Србију, да би на тај начин охладила све југословенски оријентисане кругове у Аустро-Угарској који су сањали о распаду Монархије. Да заузме такав став, Аустро-Угарској су омогућили тадашња политичка ситуација у Европи и однос снага међу великим силама, а посебно одлучна политичка и војна подршка Њемачке.

Русија, иако највише погођена тим новим германским продором на Балкану, није имала ни војне ни политичке снаге да га спријечи. Енглеска и Француска

нијесу биле спремне, а ни вољне да подупру борбено расположење Црне Горе и Србије.

Свјесна слабости својих противника, Аустро-Угарска је, подржана Њемачком, на крају одбацила предлог за одржавање конференције потписница Берлинског уговора. Пошто је Виљмова Њемачка пријетњом оружја ућуткала Европу, Србија је пред неизвјесношћу рата и по савјету Русије, и других сила, била приморана да да изјаву да ситуација настала у Босни и Херцеговини не задире у њена права.

Што се тиче Црне Горе, Аустро-Угарска није толико инсистирала на јавном понижењу књаза и црногорске владе. Због својих посебних политичких рачуна, узела је у обзир понос црногорског суверена да му омогући часнију одступницу. Ерентал је због тога и пристао на понуду Италије за посредовањем, и прихватио блажу формулу црногорског признања анексије него што је то био случај са Србијом. Аустроугарска дипломатија је сматрала да ће овим поступком изазвати нова подозрења између Црне Горе и Србије и олакшати сопствену политичку ситуацију у југословенским земљама Монархије.

Стога је Аустро-Угарска у односу на Црну Гору и пристала на укидање скоро цијелог члана 29. Берлинског уговора који се односио на санитарно-полицијску контролу над барском луком. Црна Гора је једино морала пристати на обавезу да барском пристаништу сачува карактер трговачког пристаништа, па није смјела наоружавати своју обалу.

Мала Црна Гора часно је одиграла своју улогу у анексионој кризи. И народ и влада и књаз – сви су били спремни на жртве да би се Босна и Херцеговина спасле аустроугарског јарма, али пошто су њене могућности у датим околностима биле недовољне, њена је званична политика и током и на исходу кризе морала водити рачуна о реалној ситуацији и равнати се према њој. Та се чињеница мора имати у виду када се расуђује о њеном ставу. Јер, она није крива за то што није била моћнија.

Црна Гора за све вријеме босанске кризе пружала је снажан отпор аустроугарској анексионистичкој политици, коју никакви савјети и упозорења европских сила нијесу могли стишати. Оставши посљедња у отпору, на крају се морала приклонити вољи Европе. Изјава којом је то саопштила, спретно је и достојанствено сачињена и ни у ком погледу није увриједила национални понос Црногораца.

Међутим, анексија Босне и Херцеговине показала се Пировом побједом. Иако је Аустро-Угарска формално успјела да кризу закључи у своју корист, а на штету југословенских народа, ипак ће такав исход бити непосредан повод њене скоре пропасти. Силе антанте дубоко је огорчило то што је германски империјализам, служећи се пријетњама, својом надмоћном војном силом, успио да изврши насилну ревизију једног међународног уговора. Иако је изгледало да

је Тројни споразум тиме расклиман, анексиона криза је, у ствари, учврстила војну и дипломатску сарадњу између Русије, Енглеске и Француске, па је неповјерење између два супротстављена војна блока у Европи постало још дубље. Велики европски сукоб био је на помолу. Повод за рат испровоцирала је сама Аустро-Угарска, користећи атентат младобосанаца у Сарајеву, у јулу 1914. године, на престолонаследника Франца Фердинанда. Аустро-Угарска је покушала да брзим превентивним ратом против Србије одгоди рјешавање југословенског националног питања. Али се преварила у том рачуну. У току од мјесец дана, разбуктао се европски рат, који се завршио сломом Аустро-Угарске монархије и уједињењем југословенских народа које је Аустро-Угарска покушала да одгоди на дуже вријеме још анексијом Босне и Херцеговине

Црногорски књаз и господар, Никола I, као дипломата и ратник, посједовао је изванредне квалитете. Необично рјечит и сугестиван, по природи бистар, одлично се сналазио и у најкомпликованијим играма дипломатских интрига. У веома заплетеној атмосфери у току босанске кризе, његова ријеч је била одлучујућа. Осмишљавао је све дипломатске акције тог времена. Мора му се признати изузетна вјештина и државничка мудрост, спретност и мајсторско коришћење датих околности.

Има људи који у опасности падну испод своје мјере; има их који се изнад ње подигну. Књаз Никола се за све вријеме босанске кризе држао изнад своје просјечне мјере. На његову политичку вјештину, која је увијек била неспособна, надомјестила се једна снага коју раније није у толикој мјери имао. Та му је морална снага дала подстицај да се у судбоносним тренуцима за своју земљу представи великим дипломатом и државником једне мале земље, чије је стекао велики углед, не само на словенском југу већ и у Европи.

Luka VUKČEVIĆ, D. Sc.

THE ROLE OF PRINCE NICHOLAS PETROVIĆ IN THE BOSNIAN & HERZEGOVINIAN CRISIS, 1908 - 1909

Résumé

The Prince and Ruler Nicholas I Petrović, very much like Dostoevsky, an ingenious Slavic mind and great Russian and world novelist, years later, felt so deeply all the importance and hardness of the issue of Bosnia and Herzegovina.

It happened to be, virtually, an experience bequeathed to the Ruler by his famous predecessors – who all, until the founder of the dynasty Danilo, not only maintained close links, but even incited non-Moslem subjects in Herzegovina to liberation. How many

there are such evidences left in Njegoš's letters to heroes and wise Herzegovinian chiefs! So many, that they deserve a to be a theme of a great scholarly meeting, like this one.

Dostoevsky himself revealed the importance of this issue by reading and learning from the policies pursued by the mighty powers of that time, Russia as well. The Prince Nicholas continued to prepare for the right moment to get involved in the solution of this issue. And, it was initiated by the battle of Vučji Dol. However, it happened then, as it happens today too, that the interests of powerful nations would intervene and decide.

Touched upon briefly in this paper are the origin and causes of this issue, analyzed from the time of the Congress of Berlin, and Annexation of Bosnia and Herzegovina by Austro-Hungary. In that respect, I recommend our book published in 1985, which represents a well-informative account of the same issue.